

15

New Things To Say At Your Seder

Rabbi Dov Winston
rabbiebethsholomrochester.org

[שבתות למנוחה ו]מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון, את [יום השבת הזה ואת] יום חג המצות הזה, זמן חרותנו [באֵהבה] מקרא קדש, זכר ליציאת מצרים, כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים, [ושבת] ומועדי קדשה [באֵהבה ובדבון] בשמחה ובששון הנחלתנו. ברוך אתה יהוה, מקדש [השבת ו]ישראל והזמנים.

On Saturday night, add the following two paragraphs:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, בורא מאורי האש.

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, המבדיל בין קדש לחול, בין אור לחשך, בין ישראל לעמים, בין יום השביעי לששת ימי המעשה. בין קדשת שבת לקדשת יום טוב הבקלת, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת, הבקלת וקדשת את עמך ישראל בקדשתך. ברוך אתה יהוה, המבדיל בין קדש לקדש.

On all nights conclude here:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

The wine should be drunk without delay while reclining on the left side. It is preferable to drink the entire cup, but at the very least, most of the cup should be drained. No blessing is recited after this cup.

תחלה למקראי קדש זכר ליציאת מצרים

The first of all that is called holy, a remembrance of Exodus¹

In *Haggadas Divrei Chaim*, R' Chaim of Sanz cites from his mentor, R' Naftali of Ropshitz, that the first and foremost call that inspires a person to grow in holiness is the remembrance of Exodus.

While in Egypt, Bnei Yisrael had reached such a terrible low that the angel appointed over the sea complained that it was unfair to

1. These words actually appear in the Kiddush we recite Friday night. Its relevance to the Haggadah is obvious.

given us (Sabbaths for rest,) holidays for rejoicing, feasts and seasons for joy, (this Sabbath and) this Feast of Matzos, the season of our freedom (in love,) a holy convocation in commemoration of the Exodus from Egypt. For You have chosen and sanctified us above all peoples, (and the Sabbath) and Your holy festivals (in love and favor), in gladness and joy have You granted us as a heritage. Blessed are You, HASHEM, Who sanctifies (the Sabbath,) Israel, and the festive seasons.

On Saturday night, add the following two paragraphs:

Blessed are You, HASHEM, our God, King of the universe, Who creates the illumination of the fire.

Blessed are You, HASHEM, our God, King of the universe, Who distinguishes between sacred and secular, between light and darkness, between Israel and the nations, between the seventh day and the six days of activity. You have distinguished between the holiness of the Sabbath and the holiness of a Festival, and have sanctified the seventh day above the six days of activity. You distinguished and sanctified Your nation, Israel, with Your holiness. Blessed are You, HASHEM, Who distinguishes between holiness and holiness.

On all nights conclude here:

Blessed are You, HASHEM, our God, King of the universe, Who has kept us alive, sustained us, and brought us to this season.

The wine should be drunk without delay while reclining on the left side.

It is preferable to drink the entire cup, but at the very least, most of the cup should be drained. No blessing is recited after this cup.

drown the Egyptians and save the Jews. "They both worship idols," the angel protested. "Why do you save the Jews but destroy the Egyptians?" (*Zohar* II:170b).

Even by the basic standards of respectable behavior, Bnei Yisrael had fallen to a terrible low. The Talmud tells us that they "ate like chickens pecking around in garbage heaps, until Moshe Rabbeinu came and arranged for them a fixed schedule for meals" (*Yoma* 75b).

Yet in one swift moment they were elevated, and merited to witness a revelation of the Divine Presence at the splitting of the

וְרַחַץ

The head of the household — according to many opinions, all participants in the Seder — washes his hands as if to eat bread [pouring water from a cup, twice on the right hand and twice on the left], but without reciting a blessing.

כַּרְפָּס

Some have the custom to recite the following declaration of intent before Karpas.

לְשֵׁם יְחִוּד קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשִׁכְנִיתִיהּ, עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנֶעְלָם, בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל. וַיְהִי נָעַם אֲדָנִי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ, וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנֵנָה עָלֵינוּ, וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנֵנָהוּ.

All participants take a vegetable other than maror and dip it into salt water. A piece smaller in volume than half an egg should be used.

The following blessing is recited [with the intention that it also applies to the maror which will be eaten during the meal] before the vegetable is eaten.

[It is customary to eat Karpas while leaning to the left (*Minchas Asher*).]

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרִי הָאָדָמָה.

No blessing is made after Karpas.

יֶחֶץ

The head of the household breaks the middle matzah in two. He puts the smaller part back between the two whole matzos, and wraps up the larger part for later use as the afikoman.

Some briefly place the afikoman portion on their shoulders, in accordance with the Biblical verse recounting that Israel left Egypt carrying their matzos on their shoulders, and say, בְּהַלְוֵי יָצֵאנוּ מִמִּצְרַיִם, "In haste we went out of Egypt."

Yam Suf, the likes of which even Yechezkel the Prophet had never seen (*Mechilta, Parashas Beshalach*). We can draw great encouragement by reflecting on this thought and realizing that "[Hashem]

URECHATZ

The head of the household — according to many opinions, all participants in the Seder — washes his hands as if to eat bread [pouring water from a cup, twice on the right hand and twice on the left], but without reciting a blessing.

KARPAS

Some have the custom to recite the following declaration of intent before Karpas.

For the sake of unification of the Holy One, Blessed is He, and His Presence, through Him Who is hidden and inscrutable [I pray] in the name of all Israel. May the pleasantness of HASHEM, our God, be upon us, and may He establish our handiwork for us; our handiwork may He establish.

All participants take a vegetable other than maror and dip it into salt water. A piece smaller in volume than half an egg should be used.

The following blessing is recited [with the intention that it also applies to the maror which will be eaten during the meal] before the vegetable is eaten.

[It is customary to eat Karpas while leaning to the left (*Minchas Asher*).]

Blessed are You, HASHEM, our God, King of the universe, Who creates the fruits of the earth.

No blessing is made after Karpas.

YACHATZ

The head of the household breaks the middle matzah in two. He puts the smaller part back between the two whole matzos, and wraps up the larger part for later use as the afikoman.

Some briefly place the afikoman portion on their shoulders, in accordance with the Biblical verse recounting that Israel left Egypt carrying their matzos on their shoulders, and say, בְּהַרְגוֹ יִצְחָקוּ מִצְרַיִם, "In haste we went out of Egypt."

raises the needy from the dust, from the trash heaps He lifts the destitute" (*Tehillim 113:7*). Hashem allows us to rise from the deepest pit to the highest peak.

Seder Section 2 • URCHATZ

The First Washing of Hands

In preparation for the consumption of *karpas*, a vegetable dipped in salt water, the Seder participants wash their hands. Unlike the washing of hands before the consumption of bread, however, this ritual is not accompanied by a blessing. Urchatz is the first in a series of three rituals performed at the beginning of the Seder in order to stimulate questioning on the part of children present. Other than the omission of the *bracha*, the hands are washed as they are usually washed before the consumption of bread.

The washing cup is taken in the right hand and passed to the left hand. Water is poured twice over the right hand. The cup is then passed to the right hand, and water is poured twice over the left hand.

Food for Thought

A. The ritual of Urchatz is rooted in the Talmudic mandate obligating an individual to wash hands before consuming foods dipped in water or other specific liquids.¹

B. This requirement, like the more well-known obligation of handwashing prior to the consumption of bread, traces back to the days of the Temple. At that time, a state of ritual purity was required for the handling and consumption of *teruma*, foodstuffs designated for the Kohanim, the priestly caste. In order to ensure that the populace would grow accustomed to maintaining the laws of purity when necessary, the rabbis decreed handwashing for other foodstuffs such as bread and dipped foods, as well.²

C. A review of the sources, however, reveals that the obligation of handwashing before bread carries a significant overlay – unrelated to the Temple period – that is not present in connection with dipped foods.

Bread occupies a unique place in halacha as man's most basic and central foodstuff. The law, therefore, mandates that the consumption of bread, at any time by every Jew, mirror the dignified comportment that God generally requires from His people. The Talmud, in fact, connects the obligation of handwashing before bread to the biblical declaration "and you shall sanctify yourselves."³ Through this regular ritual practice, the nineteenth-century scholar Rabbi Yechiel Michel Epstein explains, each

¹ Talmud Bavli Pesachim 115a.

² Talmud Bavli Chullin 106a.

³ Vayikra 20:7, cited in Talmud Bavli Brachot 53b.

Jew is reminded of God's overall desire "that His people demonstrate cleanliness, sanctity and purity."⁴

D. The philosophical distinction between the two handwashing rituals results in a concrete distinction in practice. Jews continue to wash their hands before eating bread to this day. The handwashing ritual prior to the consumption of dipped foods, however, is not universally observed. This leniency traces to the opinion of those authorities who maintain that the obligation of handwashing before dipped foods, which is solely based on the issue of ritual purity, no longer applies after the destruction of the Temple.⁵ Because the status of the obligation to wash before a dipped food is uncertain in our time, therefore, no blessing is recited when we wash our hands before Karpas at this point in the Seder.

E. A basic question, however, remains. Given that handwashing before dipped

food is hardly practiced in our day, why must it be scrupulously observed at the Seder? The answers proposed by the scholars include the following.

1. Urchatz is primarily performed at this point of the Seder in order to encourage questioning on the part of the children present.⁶

2. As noted above, the obligation of handwashing before dipped foods was universally observed when the Temple stood. Urchatz is, therefore, one of the many rituals performed on the Seder night as a remembrance of Temple times.⁷

3. A Kabbalistic tradition maintains that all mitzvot must be practiced more scrupulously than usual on the festival of Pesach. The practice of washing before dipped foods, therefore, becomes universally mandated on the Seder night.⁸

4. We wash our hands at this point not only because of the dipped *karpas*, but out of respect for the central mitzvot of *sippur Yetziat Mitzrayim* and Hallel that are soon to follow.⁹

⁴ Aruch Hashulchan, Orach Chaim 158:3.
⁵ Tosafot Pesachim 115 a-b; Rabbi Meier of Rotenberg quoted in the Tur, Orach Chaim 473.
⁶ Chayei Adam 130, Haseder b'ketzara.
⁷ Netziv in his introduction to his Haggada, Imrei Shefer.
⁸ Chazon Ovadia, *chelek* 2, amud 138.
⁹ Mishna Berura 432:2; see also 473:6.

1
T
u
di

B.
kn
the
day:
ritu:
and
desig
caste.
would
laws o
decree.
such as

¹ Talmuc
² Talmud
³ Vayikra

כַּרְפָּס

- ▶ DO NOT TAKE A VEGETABLE THAT MAY BE USED FOR BITTER HERBS.
- ▶ DIP A SMALL PIECE OF VEGETABLE (LESS THAN 0.9 OZ) INTO SALT WATER, MAKE THE FOLLOWING BLESSING, AND THEN EAT IT. HAVE IN MIND THAT THIS BLESSING ALSO APPLIES TO ALL THE BITTER HERBS EATEN LATER. (MOST PEOPLE DO NOT LEAN.)

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ
הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הָאֲדָמָה:

CLASSIC QUESTIONS

● Why do we dip the vegetable in salt water and eat it?

TALMUD: To arouse the interest of the children, since it is not something we do during the rest of the year (Pesachim 114a-b).

TORAS MENACHEM

כַּרְפָּס — Dip and Eat the Vegetable (Halachah).

The stated reason for Karpas, eating a vegetable that has been dipped in salt-water, is to arouse the interest of the children. The commentators explain that this rather odd practice is likely to capture the children's attention, since dipping is not something we do the rest of the year (see *Classic Questions*). In fact, we find this is one of the Four Questions posed by the child later on: "On all nights we need not dip even once, but on this night we do so twice!"

There seems, however, to be a glaring inconsistency here. Even a small child will be familiar with the fact that we do carry out a "dipping" ceremony at other times. On Rosh ha-Shanah, for example, we dip an apple in honey. Furthermore, every time we eat bread during the year there is a requirement to dip it in salt. (In fact, many follow the Arizal's custom to dip the bread in salt three times). So how could one say, "On all other nights we need not dip even once"?

A simple solution to this problem, which even a child could appreciate, is that tonight's ritual is unique in that it revolves around the dipping itself.

On Rosh ha-Shanah, our main intention is to recite a prayer for a sweet new year, to which the apple dipped in honey is secondary. Likewise, during the year when we dip the bread in salt, the emphasis is not the dipping *per se*, but the presence of the salt on the table (since the table resembles the Altar on which salt was always placed), or the general mixing of the salt with the bread, in whatever fashion (to resemble the mixing of salt with the sacrifices). The notion of dipping is thus an outgrowth of the general need for salt. This is not a "dipping ceremony" at all, but a "salt ceremony" that has evolved in such a way that it involves some dipping.

In fact, in one of his discourses, the Alter Rebbe states this point unequivocally: "The essential principle is not that we bring salt and dip the bread in it. Rather, our main intention is that the bread should somehow acquire the flavor of salt...The dipping is not a crucial point here" (*Short Discourses*, p. 500).

So, in the final analysis, we see that tonight is the only occasion when normative Jewish practice requires dipping for dipping's sake.

Dip & Eat the Vegetable

- DO NOT TAKE A VEGETABLE THAT MAY BE USED FOR BITTER HERBS.
- DIP A SMALL PIECE OF VEGETABLE (LESS THAN 0.9 OZ) INTO SALT WATER, MAKE THE FOLLOWING BLESSING, AND THEN EAT IT. HAVE IN MIND THAT THIS BLESSING ALSO APPLIES TO ALL THE BITTER HERBS EATEN LATER. (MOST PEOPLE DO NOT LEAN.)

Blessed are You, God, our God, King of the universe, who creates the fruit of the earth.

TORAS MENACHEM

(While the above definition of salt dipping is satisfying, for a person initiated in the finer points of Jewish law, it is ultimately unnecessary. From a strictly halachic viewpoint "dipping" here refers to dipping in a liquid (which is why we are required to wash our hands first—see above, p. 22), and the salt in which we dip our bread throughout the year is, as a general rule, dry. Tonight, by contrast, both of our dippings are wet: the vegetable in salt-water, and the Bitter Herbs in Charoses, a paste made with wine. So there is really no question in the first place: from the perspective of Jewish law we *never* dip bread in salt.)

(Based on *Sichas Shabbos Parshas Kedoshim* 5741)

כִּרְפֵּס — *Dip and Eat the Vegetable* (Kabbalah).

According to the Kabbalah, *tibul*, dipping, is symbolic of *bitul*, surrender (or negation) of the self, which is why in Hebrew we find that one word is an anagram of the other: כִּרְפֵּס = כִּיבוּל (Siddur im Dach, *Sha'ar Kavanos ha-Mikvah*). And one doesn't need to be a mystic to appreciate why. The purpose of dipping a food into a flavoring agent is so that the food should *surrender* some of its own taste and "give way" to a more desirable quality found in the flavoring agent.

But, ironically, while dipping food suggests an experience of surrender and self-negation for the food substance, it bears the very opposite connotation for the dipper himself.

What drives a person to dip? Because, as something of a connoisseur, he knows that the food is lacking its full gourmet potential and that it would

be enhanced greatly by the right sauce—hardly a moment of self-surrender and ego nullification!

But on Pesach, all this changes. Pesach is a festival of *bitul*: We eat unleavened bread which has no chance to rise, symbolic of humility; and we celebrate the birth of our nation, a point in history when Israel's spiritual standing was very low, and we had little of which to be proud.

So our dipping tonight is inevitably different from any dipping throughout the year. Normally, dipping food is an expression of culinary expertise, an exercise aimed at enriching those pleasures of life that our egos so desperately pursue. But tonight, when our souls are awakened, we realize that there is something more important, more noble—and, ironically, more rewarding—than the pursuit of happiness for its own sake. A voice within is telling us that only through genuine *bitul* can we make a transition from the distorted, egocentric, human view of reality, to a more true, theocentric standpoint. After all, a genuine mystical union with our Creator must be on His terms, and not on ours.

God took us out of Egypt so that we would be free to serve Him: free from the Egyptians and, more significantly, free from the obsessive desire for self-enrichment which draws us away from our true calling in life. So tonight, let us emulate the Karpas and "dip ourselves" too, endeavoring to surrender to God and not make our observance of His law contingent on our own, mortal understanding.

(Based on *Sichos of Nights of Chag ha-Pesach* 5744)

מצרים בכל השנה לסיפור יציאת מצרים בליל הסדר. ויש שביארו על פי מש"כ הפמ"ג בפתיחה לקריאת שמע. וז"ל, דסובר הרמב"ם ז"ל (פ"ז הל' חמץ ומצה) אות ח' בכותרת הר"מ (הל' חמץ ומצה) כי למען תזכור יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך זכירה בלב סגי ודי בכך, ובליל פסח צריך שיגיד בפה כדכתיב (שמות יג-ח) והגדת לבנך וכו', וסתם הגדה נמי בפה, וכו' עכ"ל.

הרי דעיקר החילוק לפי הפמ"ג הוא שזכירת יציאת מצרים הוא בלב וסיפור יצי"מ הוא בפה. אולם, אריכות הדברים בליל הסדר לפי הפמ"ג אינו חיוב מדאורייתא וכמו שהעיר בפתיחה הנ"ל וז"ל, ומן התורה כי אמר ה' הוציאנו ממצרים יצא, ושלשה דברים פסח, מצה ומרור דצריך למימרינהו הכל מדרבנן וכו'. עכ"ל. אך, גם לפי הפמ"ג יש ענין של רבוי דברים בפה אולם אינו אלא מדרבנן ודלא כדברי הגר"ח מבריסק דנקט דריבוי דברים בליל הסדר הוא חובה מדאורייתא בקיום מצוות סיפור יציאת מצרים.

ביאור הגר"ש קלוגר דטעם

שכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח

אלא שיש לבאר עוד בדרך האגדה ומחשבה בטעמא דמילתא שיש חובה של רבוי דברים במצוות סיפור יציאת מצרים בליל הסדר. עיין בהגדה של פסח מעשה ידי יוצר להרה"ג ר' שלמה קלוגר זצ"ל (עמ' ע, עא) שכתב וז"ל אופן ר' עבדים היינו וכו' ואפילו כולנו חכמים וכו' וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח - הנה אמרו לשון משובח, והו"ל לומר הרי זה עושה מצוה מהו לשון משובח. אך נראה לומר דהנה מצינו בכמה פעמים שאמרו חז"ל (נדרים כ.) בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני, הרי מוכח דיש בני אדם שעמדו אבותיהם על הר סיני, ויש שלא עמדו אבותיו על הר סיני, וההיכר הוא, ממדותיו של אדם ניכר אם עמדו אבותיו על הר סיני או לא. והנה מסיפור יציאת מצרים ניכר גם זה דהנה מדרך הטבע שמה שנעשה לאדם עצמו טובה ונס הוא מרבה לספר ולהתפאר בו כל פעם. אך מה שלא נעשה לו רק לאדם אחר, אינו מספר רק על דרך הזדמנות בלי אריכות וריבוי דברים, ולכך ה"נ מי שעמדו

אבותיו על הר סיני והמה היו יוצאי מצרים בעצמן, א"כ נחשב כאילו נעשה הנס לו, זה מרבה לספר ביציאת מצרים, וכמאמר רבן גמליאל (פסחים קטז:): והמגיד בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים שלא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה אלא אף אותנו גאל עמהם, אבל מי שאינו מרבה לספר ביציאת מצרים זה ניכר שלא עמדו אבותיו על הר סיני ואין הדבר נוגע לו. והנה זה שעמדו אבותיו על הר סיני ומוכח שהוא מזרע אברהם יצחק ויעקב, זה ודאי הו' לו שבח ומעלה, לכך אמרו וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, שניכר שהוא מזרע האבות הקדושים, ואתי שפיר, עכ"ל.

מבואר מדבריו שהמעלה ברבוי דברים בליל הסדר הוא הוכחה שיציאת מצרים שייכת לכל בר ישראל באופן אישי ולא רק כסיפור דברים על אחר, דכשארם מדבר אודות אירוע שקרה לו מספר הסיפור בכל פרט ופרט, והמספר אודות אחר רק מזכיר את הענין בקיצור באופן כללי. בליל הסדר שאנו מרבים לספר ביציאת מצרים הרי יש כאן הוכחה גמורה שזה גאולתנו ממש שהרי יצאו אבותינו ממצרים ועמדו על הר סיני ואנו צאצאיהם, וזה הוא גם גאולתנו ופדות נפשינו ולכן אנו מרבים לספר ביציאת מצרים. (עיין גם בהגדה של פסח צוף אמרים ליקוטים ע"י הרה"ג ר' משה חיים קליינמאן זצ"ל מבריסק דליטא שיצא לאור ע"י הרה"ג ר' אברהם דוד שווארץ שהביא דברי הגר"ש קלוגר זצ"ל הנ"ל בעמ' יח-יט עי"ש).

ביאור רבוי דברים בליל פסח ע"י ביאור הנועם אלימלך בפסוק זכר רב טובך יביעו וגו'

עוד יש לבאר מעלת רבוי דברים בליל הסדר עפ"י דברי הנועם אלימלך (פרשת ראה ד"ה או יאמר ראה נותן לפניכם היום ברכה וכו') דהנה בספר שפת אמת למוהר"ר משולם שרגא פייבוש זצ"ל מברעזאן פרשת בשלח (עמ' רצה בהוצאת מכון שפת אמת) כתב וז"ל, ויבואר הדבר על פי הכתוב (תהלים קמה-ז) זכר רב טובך יביעו. ואיתא בשם מרן ראש כל בני הגולה הקדוש מו"ה ר' אלימלך זלה"ה מליזענסק (נועם אלימלך ריש פרשת ראה), שעל ידי שמספרים בטובות ובנפלאות שעשה השי"ת,

בְּרוּךְ הַמְּקוֹם, בְּרוּךְ הוּא. בְּרוּךְ שְׁנַתָּן תּוֹרָה לְעַמּוֹ
יִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ הוּא. כְּנֶגֶד אַרְבַּעַה בְּנִים
דִּבְרָה תּוֹרָה: אֶחָד חָכָם, וְאֶחָד רָשָׁע, וְאֶחָד תָּם,
וְאֶחָד שְׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשִׂאוֹל.

חָכָם מָה הוּא אוֹמֵר? מָה הָעֵרַת וְהַחֲקִים

It is not how we spend our days that attests to our spirituality, but rather how we spend our nights.

The Talmud relates that Rabbi Elazar Ben Azariah was only eighteen when he was elevated to his post as head of the academy. Miraculously, his beard turned white to provide him with the dignified appearance of maturity.

The *Zohar* states that God, the Torah, and Israel are one and the same. Since God and the Torah are infinite and timeless, every Jew should have the capacity to rise above time.

My great-grandfather, the first Rabbi of Bobov, was conversing with some of his chassidim, when someone mentioned that this was a special day and should be celebrated with some refreshments. The Rabbi then arose, saying, "Good. I will send my young boy to bring some."

After a bit, the Rabbi returned, and it was evident that he himself had run the errand. To the embarrassed chassidim he said, "I did not lie to you. As I grew older, I took my youth along with me, and I still have the 'young boy' within me."

One can be seventy at eighteen, and one can also be eighteen at seventy.

— בְּרוּךְ הַמְּקוֹם, בְּרוּךְ הוּא. בְּרוּךְ שְׁנַתָּן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ הוּא —
*Blessed is the Omnipresent; Blessed is He. Blessed is the One
Who has given the Torah to His people Israel; Blessed is He.*

The Haggadah introduces the dialogue with the four sons with the phrase, "Blessed is the One Who has given the Torah to His people Israel."

The *brachah* we recite when reading the Torah closes with, "Blessed is God Who gives the Torah": *gives* rather than *has given*. The giving of the Torah was not a historical event of the past, but is an ongoing process which continues to the present and beyond.

בְּרוּךְ Blessed is the Omnipresent; Blessed is He. Blessed is the One Who has given the Torah to His people Israel; Blessed is He. Concerning four sons does the Torah speak: a wise one, a wicked one, a simple one, and one who is unable to ask.

חָכָם The wise son — what does he say? "What are the testimonies, decrees, and ordinances which

Let us reflect a moment. What other book written thousands of years ago continues to be studied and analyzed with its teachings applied to everyday life? The philosophical works of Aristotle and Plato may be studied by students of philosophy, but are essentially of little more than academic interest. The great scientific discoveries of the Renaissance may be appreciated as breakthroughs, but their content has long been obsolete. Theories of physics that were held to be true just several decades ago have now been discarded. Torah, on the other hand, has continued to be relevant to this very day, its teachings finding application in everyday life. Torah has not been and never will be obsolete. Every generation since Sinai has found its needs addressed in Torah. Why? Because the Author of the Torah knew the needs of every generation until the end of time, and provided for all eventualities. This is why we say, "He *gives* the Torah," rather than, "He *gave* the Torah."

Throughout centuries of Jewish history, children have been asking questions about Torah, and parents have been able to respond. Parents can respond in the age of jet planes and microwaves as well as when people traveled by mule and cooked over wood fires. The Torah is and will be relevant unto eternity.

Spirituality is similarly timeless. Material quests and lifestyles may undergo change. Truth, selflessness, compassion, patience, diligence, and all other components of spirituality are today what they were thousands of years ago. There can be continuity throughout generations, provided that we bequeath and transmit spiritual values to our children.

חָכָם מָה הוּא אוֹמֵר? — The wise son — what does he say?

As was pointed out earlier, Judaism encourages inquiry. However, this must be inquiry with a sincere intent to learn and to gain knowledge, and not provocative, derisive scoffing.

The question posed by the wise person is essentially that which we raised in our chapter on the meaning of the Exodus. Why are so many and varied

מחזירין הקערה והמצות יהיו מנולין בשעת אמירת ההגדה:

עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם. וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיַד
חֹזֶק וּבְזֹרֹעַ נְטוּיָה. וְאֵלֹהֵינוּ לֹא הוֹצִיא תְּקוּדָתוֹ בְּרוּךְ הוּא

ליל שמורים

לשני א"צ דעת העבד ויכול לקנותו בע"כ של העבד. וזה מתבאר מגיטין (דף י"ג.) דאם היה עבד של כהן יכול הכהן למכור אותו לישראל ויפסלנו מאכילת תרומה ע"ש. ולפ"ז אין ביכלתנו לומר להקב"ה אין רצוננו להיות לך עבדים ואין קונין עבד בע"כ, דזהו אם היינו מקודם בני חורין אבל כיון שהיינו עבדים לפרעה במצרים והקב"ה גאלנו משם בהכרח שנהיה לו עבדים. וזהו מאמר הכתוב 'כי לי בני' עבדים, ושם תאמרו אין קונין עבדים בע"כ, אינו כן, 'עבדי הם' בע"כ שהרי 'הוצאתי אותם ממצרים' ושם היו עבדים וכמ"ש:

ולכן בראשית עשרת הדברות אמר הקב"ה [שמות כ, ז'] אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים, ובאורו, 'אנכי אלהיך' בע"כ ואיני צריך לשאול דעתך, שהרי 'הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים' וכמ"ש. ובכן בראשית תשובת האב להבן מודיע לו, כאומר דע לך בני שעבדים היינו לפרעה וכו' ויוציאנו וכו' ואלו לא הוציא וכו' הרי אנו ובנינו וכו' משועבדים וכו', וא"כ אין צריך לשאול את פינו אם רצוננו בכך ובעל כרחנו אנחנו עבדים לו, כי עבדים היינו ואין צריך דעתנו כמ"ש.

ולזה אומר ואפילו בולנו חכמים וכו' מצוה עלינו לספר כיציאת מצרים. ולכאורה

עבדים היינו לפרעה וכו'. רובי המפרשים טרחו להעמיד התשובה על פרטי השאלות, ובאמת הדבר רחוק שהרי על ההטבלה וההסיבה לא נזכר דבר בהתשובה, ורק במצה ומרור נזכר בסוף במאמר דר"ג. והעיקר מאי דק"ל דאם כדבריהם שהבן שואל על הפרטים היה לו לומר למה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, אבל לשון מה נשתנה יש בו כוונה אחרת, כענין מה גדלו מעשיך ה' [מפליס ז"ב, ו'] מה טבו אהליך יעקב [נמדננ כ"ז, ה'ז], שהוא על דרך ההתפעלות, וכן בכאן הבן נתפעל ואומר מה נשתנה, כלומר מה גדל השינוי בלילה הזה מכל הלילות הלא דבר הוא, ומסתמא יש לזה איזה סיבה נוראה ושואל מה היא סיבת דבר זה, ואביו משיב לו דאמת כן הוא שיש לזה סיבה נוראה, והיא מה שעבדים היינו לפרעה במצרים וכל סדר ההגדה:

וביאור הדברים, דראשית כל מברר לו שהחיוב עלינו לשמוע בקולו של הקב"ה שצוה עלינו לעשות כך וכך, ויתבאר על פי מאמר הכתוב [ויקרא כ"ה, נ"ה] כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, והך דעבדי הם מיותר לכאורה. ויתבאר ע"פ מאי דקיי"ל ב"ד [ס"ו] רס"ו ס"ה] דאין קונין עבדים בע"כ, ומבואר כן בגמרא יבמות (דף מ"ח.) ע"ש, ומבואר שם דזהו רק כשלווקח בן חורין לעבד אבל אם כבר הוא עבד של אחד ומכרו רבו ראשון

את אבותינו ממצרים, תרי אנו וּבְנֵינוּ וּבְנֵי בְנֵינוּ מְשַׁעְבָּדִים הָיִינוּ
לַפְרָעָה בְּמִצְרַיִם. וְאָפְלוּ כָּלֵנוּ חֻכְמִים, כָּלֵנוּ נְבוֹנִים, כָּלֵנוּ זְקֵנִים,

ליל שמורים

כך עבדים היינו ושמואל אמר להתחיל
בעבדים היינו ואח"כ מתחלה, ואנן עבדינן
כשמואל:

ובמעם פלוגתתן י"ל ע"פ מה דאמרינן
שלהי מסכת סוכה [נ"ו]. בענין חיוב
שתי הברכות לישיב בסוכה ושהחיינו את מי
להקדים, דרב אמר סוכה ואח"כ זמן משום
דסוכה הוי חובת היום ושהחיינו היא תדיר
וחובת היום עדיפא מתדיר, ורבב"ח אמר זמן
ואח"כ סוכה דס"ל דתדיר עדיפא מחובת
היום ע"ש:

והנה גאולת מצרים היתה על שני דברים,
על גאולת הגוף וגאולת הנפש שהיו
משוקעים בטומאת מצרים, ומיום שיצאנו
ממצרים תודות לה' גאולת הנפש קיימת היא
לעולם כי נכנסנו תחת כנפי תורתו הקדושה,
משא"כ גאולת הגוף לא היתה לעולם דהרי
אח"כ גלינו לבבל ולמדי ועוד ועוד. ולפי"ז
מקרי גאולת הגוף תדיר לגבי גאולת הנפש,
וגאולת הנפש הוי חיובא דיומא שזהו העיקר
וזהו התכלית האמיתי. והנה בעבדים היינו
אנו נותנים לו יתברך תודה על גאולת הגוף
כמכואר, ומתחלה הוא על גאולת הנפש כמו
שאומרים ועכשו קרבנו המקום לעבודתו,
ולכן רב לשיטתו דס"ל דחיובא דיומא עדיף
מתדיר מקדים אמירת מתחלה לאמירת
עבדים היינו, ושמואל ס"ל כרבב"ח דתדיר
עדיף ולכן מקדים אמירת עבדים היינו
לאמירת מתחלה. ורק לפ"ז לא א"ש איך
עבדינן כשמואל, והא בסוכה קיי"ל כרב

מאי רכותא בזה, אלא דה"ק, דהנה בעיקר
מצות עשה בסיפור יציאת מצרים בלילה
הזה אין לה שיעור, ואחד המרבה ואחד
הממעיט, והייתי אומר דחכם גדול בתורה
יותר טוב שלא להאריך הרבה בסיפור יציאת
מצרים וילמוד שארי דברי תורה, לזה אומר
לא כן, דכל המרבה לספר ביציאת מצרים
הרי זה משובח יותר מאילו עסק בשארי דברי
תורה, הגם שיצא ידי חובתו מדינא. ומביא
ראיה טעשה בר"א וכו', שהתנאים הקדושים
האלה היו מרכיב לספר ביציאת מצרים כל
הלילה אף שהיה ביכולתם להתעסק בכל
התורה כולה, והטעם כמ"ש דכיון שעל ידי
יציאת מצרים נתבררה שאנחנו עבדים אליו
יתברך לעולמי עד ואין ביכולתנו לצאת
מרשותו ית', ודבר זה הוא יסוד התורה,
ולפיכך מצוה להאריך בה הרבה:

עוד לנו להתבונן במאמר עבדים היינו כמה
ששנינו במשנה דפסחים [לף קע"ו].
מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ואמרינן
בגמרא [שס], מאי מתחיל בגנות רב אמר
מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו וכו'
ושמואל אמר עבדים היינו. ויש לדקדק דאם
כן היאך אנן עבדינן כבי תרי, שאנו אומרים
עבדים היינו וגם מתחלה וכו'. אך בשנדקדק
לרב איך אפשר לומר שלא נאמר עבדים
היינו, והרי זהו עיקר מצות סיפור יציאת
מצרים. ולכן נראה דשניהם מודים שצריך
לומר שניהם אלא דפליגי במה להתחיל
ההגדה, דרב אמר להתחיל במתחלה ואחר

בָּלַנוּ יוֹרְעִים אֶת הַתּוֹרָה, מִצּוּחַ עֲלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיציאת מִצְרַיִם. וְכָל
הַמְרָבָה לְסַפֵּר בִּיציאת מִצְרַיִם הָרִי זֶה מְשַׁבַּח:

**מַעֲשֵׂה בְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְרַבִּי
עֲקִיבָא וְרַבִּי מֶרְפוֹן שֶׁהָיוּ מְסַבִּין בְּבֵנֵי בְרַק, וְהָיוּ מְסַפְּרִים**

ליל שמורים

יסיים כשבחו של מלך, וקיי"ל להלכה כר"י, ולכן אנו מקדימין אבות וגבורות וקדושת השם שזהו כבודו של מלך ואח"כ אנחנו מבקשים צרכנו.

ובבן כשנתבונן במאמר עבדים היינו אנו מספרים שבחי הש"י ונפלאותיו, שאומרים ויוציאונו ביד חזקה ובזרוע נטויה כענין שאמר משה רבינו [דברים טו, כ"ד] את גדלך ואת ידך החזקה, ולזה אמר שאפילו בולנו חכמים מצוה עלינו וכו', כלומר להאריך בנפלאותיו ית', ובמאמר מתחלה וכו' ברוך שומר הבטחתו וכו' והיא שעמדה וכו' שזהו הודאה על גאולתנו:

ולזה רב ס"ל כר"א שאין לנו להקדים בשבחו של מלך אלא מקודם ליתן לו תודתנו ואח"כ לספר בשבחיו ית', ולכן מקדים אמירת מתחלה לעבדים היינו, ושמואל ס"ל כר' יהושע שצריך להקדים שבחו של מלך ואח"כ ליתן לו תודתנו, ולכן ס"ל להקדים אמירת עבדים היינו למתחלה עובדי וכו', ואנן קיי"ל כר' יהושע כמ"ש ולכן נהגינן כשמואל דס"ל כוותיה, ואומרים מקודם עבדים היינו ואח"כ אומרים מתחלה וכו':

מעשה בר"א ור"י וכו'. יש להתבונן בזה דהא ר"א היתה דירתו בלוד ור"י

דסוכה ואח"כ זמן, ולכן נבאר בס"ד באופן אחר. והוא דהנה בסיפור יציאת מצרים יש עלינו חובה בשני דברים. האחד להודות לה' על טובו וחסדו עמנו, והשנית לספר שבחיו ונפלאותיו יתברך:

ואיתא בפ' לפני אידיהן [עבודה זרה דף ז':], תניא ר"א אומר שואל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל ר' יהושע אומר יתפלל ואח"כ ישאל צרכיו. ואמרינן שם דר"י סבר כר' שמלאי דדריש ר' שמלאי לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל, מנלן ממשה דכתיב [דברים ג', כ"ג-כ"ה] ואתחנן וגו' אתה החלות להראות וגו' אעברה נא ואראה וגו', ור"א אומר דלא ילפינן ממשה דרב גובריה ע"ש. ובאור הדברים כן הוא. דאדם גדול כשואמר שבחו של מלך כבוד הוא למלך, ואדם קטן כשמספר שבחו אין זה כבוד כל כך, אבל כשמבקש איש בקשת עצמו מהמלך אין הפרש לענין כבודו של מלך מי הוא המבקש. והנה ר' יהושע יליף ממשה שסדר מקודם שבחו של מקום ואח"כ בקש בקשתו, ור"א אומר דודאי משה רבינו כשמספר שבחו של מלך כבוד הוא למלך ולכן ראוי אליו להקדים שבח לבקשה, אבל כגון אנו צריכים להקדים הבקשה ואח"כ השבח מפני שאין זה כבוד נכבד למלך, ולכן יבקש בקשתו שצריך לה ואח"כ מפני דרך ארץ

It happened that Rabbi Eliezer, Rabbi Yehoshua, Rabbi Elazar ben Azaryah, Rabbi Akiva, and Rabbi Tarfon were gathered (at the Seder) in Bnei Brak. They discussed the Exodus from Egypt all that night until their students came and said to them: "Our teachers, the time has come for the reading of the morning *Shema*."

You will learn the whole night, but the next day you will be too tired to learn anything at all. It is better to keep the regular, established *sedarim*.'

"'But we see that the Rosh Yeshivah and the Steipler learn all night long!' I protested.

"'You're making a mistake,' he replied. 'We don't do a *mishmar*. We simply sit down to learn at the beginning of the night, and when we pick our heads up out of the Gemara we see that daylight has broken!'"

□ הגיע זמן — *The time has come.*

Rav Shach related:

"Once, while traveling from place to place in Russia, I lodged at the house of a certain Jewish man in the countryside. I had no watch with me, and the man had no clock in his house.

"At one point I asked him if he knew the time. He responded, 'No, I don't. I have no clock, and in fact there is no clock in the entire village!'

"I asked him in amazement, 'How is it possible to live without ever knowing the time?'

"Equally amazed at my question, the man answered, 'I don't know why one needs a clock! When I am hungry I eat; when I am tired I go to sleep; when I want to pray I pray!'

"But this is not the way of the Torah," the Rosh Yeshivah concluded. "A Torah Jew knows that everything has its own proper time. There is a time for learning, a time for sleeping, a time for eating and a time for prayer. One must be meticulous in following these set times for their particular specific functions. For instance, the time for prayer and the time for learning are separate and distinct (*Shabbos* 10a), and should not be made to conflict or intermingle with each other."

מוציא-מצה

א. יאחז בידו בשלוש המצות ויברך "המוציא", ישמוט את המצה התחתונה ויברך "על אכילת מצה", ויכוון לפטור בברכה זו אף את האפיקומן (מיב סי' תעה ס"ק ב, ושער הציון סי' תעו ס"ק ד). אחר כך יבצע מהמצה העליונה ומהפרוסה יחד, ויאכל בהסיבה שני 'כזיתים', האחד מהשלימה והשני מהפרוסה (ראבי"ה סי' תקכה; שו"ע אורח סי' תעה ס"א. וראה ביאור הלכה שם ד"ה כזית, שאפשר שמספיק 'כזית' אחד שיצורף משתי המצות). לדעת הגר"א יש לברך את שתי הברכות על המצה הפרוסה (מעשה רב סי' קצא; אמרי נועם ברכות לט ע"ב). הנוהגים לכסות את הפת בברכת "המוציא", יכסו את המצות בעת הברכה (ראה מיב סי' רעא ס"ק מא).

ב. לכתחילה ראוי שאף שאר המסובים יאכלו מצה בשיעור שני 'כזיתים' (ראבי"ה סי' תקכה; מנהגי חתם סופר סי' י אות יז; ראה קיצור שו"ע סי' קיט ס"ה. וראה מגן אברהם שם סי' קסו ס"ק ז). יש שהקלו, וסוברים שלשאר המסובים די ב'כזית' אחד (מגן אברהם שם). אף כאשר המסובים אוכלים ממצות אחרות, יחלק להם הברצע מעט מהמצה השלימה שבורך עליה, לפי שצריכים הם לטעום מלחם משנה (מיב סי' קסו ס"ק פג, וסי' תעה ס"ק י).

מוציא מצה

הסימנים מוציא מצה מציינים את ברכת המוציא לחם מן הארץ ואת ברכת על אכילת מצה. וכאן ישנו דבר מעניין. הרי גם בקידוש הלילה ישנן שתי ברכות, ברכת בורא פרי הגפן, וברכת מקדש ישראל והזמנים, ושתי ברכות אלו כלולות בסימן קדוש, ולא ניתנו בהם שני סימנים, גפן קידוש. מדוע אפוא לאכילת מצה ניתנו שני סימנים נפרדים.

כבכל שבת וחג, לכן קודם מברכים ברכת המוציא על שתי המצות השלימות. לאחר מכן ישנה מצוה חדשה מדאורייתא, מצות אכילת מצה. כדי לתת סימן היכר למצות אכילת מצה, שומטים את המצה התחתונה, ומברכים על המצה העליונה יחד עם המצה החצויה על אכילת מצה, בכך קיימנו את מצות לחם משנה ואת מצות אכילת המצה. מעתה מובן מדוע סימן זה של ליל הסדר הוא מוציא מצה, שכן מדובר בשתי מצוות נפרדות, משא"כ במצות הקידוש ששתי הברכות הן מצוה אחת.

מוציא מצה

בפרק ערבי פסחים (צט: ר"ה לא יאכל אדם) כתבו תוס' בשם הירושלמי שהסיבה שאסור לאכול מצה בערב פסח היא משום שהוא כבועל ארוסתו בבית חמיו. כלומר, היחס בינינו לבין המצה הוא יחס של חתן וכלה, שמה שמתיר להם לחיות יחד זו החופה [הבאה אחר הקידושין]. והחופה היא שבע הברכות הנאמרות אחר מעשה הקידושין.

ההסבר לכך הוא, הנה בסימן יחץ חוצים את המצה האמצעית, ואת החלק הקטן משאירים בין שתי המצות, ואילו את החלק הגדול שומרים לאפיקומן. כשמגיעים למוציא מצה, מחזיקים את שתי המצות השלמות יחד עם המצה החצויה ומברכים המוציא לחם מן הארץ. לפני ברכת על אכילת מצה שומטים את המצה התחתונה, ועל המצה העליונה יחד עם המצה החצויה מברכים על אכילת מצה. הטעם שנוהגים כך הוא כיון שלברכת המוציא צריך לחם משנה

ג. כשאוכל את המצה יכוין שמקיים בכך מצות אכילת מצה, ואם לא כיוון לכך, יש אומרים שלא יצא ידי חובתו (מ"ב סי' תעה ס"ק לד'. וראה מ"ב סי' ס"ק י בשם החיי אדם). נהגו שלא להטביל את המצה במלח, לפי שכך היא נראית יותר 'לחם עוני' (רמ"א שם סי' תעה ס"א, ומ"ב ס"ק ד').

ד. אף נשים חייבות במצה, במרור ובכל מצוות הלילה, לפי שאף הן היו באותו הנס (שו"ע שם סי' תעב ס"ד, ומ"ב ס"ק מד-מה. וראה פסחים מג ע"ב, שנשים חייבות באכילת מצה מהטעם "כל שישנו בכל תאכל חמץ ישנו באכילת מצה"). קטן שהגיע לחינוך, יתנו לו כזית מצה (רמב"ם פ"ו מחמץ ומצה ה"י).

ה. יש לאכול את המצה ואת המרור קודם חצות. אם התאחר באכילתם עד לאחר חצות, יאכלם בלא ברכה (מ"ב סי' תעז ס"ק ו, וביאור הלכה שם ס"א ד"ה ויהא).

ו. אין אדם יוצא ידי חובה במצה ומרור גזולים (מ"ב סי' תנר ס"ק טו, וסי' תעג ס"ק לג). יש שכתבו, שראוי להקנות את המצות לאורחים ולבנים הגדולים (שפת אמת סוכה לה ע"א. וראה שם, שמיישב את מנהג העולם שלא נוהגים להקנות).

יש נוהגים לומר:

הַרְיֵנִי מוֹכֵן וּמְזַמֵּן לְקִיּוֹם מִצְוַת אֲכִילַת מִצֵּה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
הַמוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו, וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מִצֵּה:

ארוסתו, והטעם כתב הלבוש (סעיף ב), שמדמה לארוסתו, דכמו מי שבעל ארוסתו מראה גדול תאותו שהוא להוט ושטוף בזמה שלא יוכל להתאפק להמתין עד שמכניס לחופה שמברכין שבע ברכות, כן האוכל מצה בערב פסח מראה רעבתנותו, שלא יוכל להמתין באכילת מצה עד הלילה שמברכין שבע ברכות, וכן כתב הכל בו (סימן מח י. ג) ומהר"י ווייל, וכתב מהר"י ווייל (סימן קצג) דשבע ברכות של מצה הם אלו, יין קידוש, ואשר גאלנו, יין, על נטילת ידיים, המוציא, אכילת מצה, הרי ז' ברכות, ושהחיינו לא קחשיב, דאמרו אפילו בשוק, וברכת הטיבול גם כן לא קחשיב, דחיובי לדרדקי.

על דרך זו, אומר החק יעקב (הלכות פסח, סימן תעא ס"ק ו), מה שמתיר לנו לאכול את המצה בליל הסדר הן שבע ברכות: א] בורא פרי הגפן. ב] מקדש ישראל והזמנים. ג] גאל ישראל. ד] בורא פרי הגפן. ה] על נטילת ידיים. ו] המוציא לחם מן הארץ. ז] על אכילת מצה (ברכת שהחיינו איננה חלק מליל הסדר, שהרי היא יכולה להאמר גם קודם לכן. גם ברכת האדמה על כרפס איננה חלק מהסדר, אלא כדי שישאלו התינוקות מה נשתנה). חו לשון החק יעקב (שם):

אסורה לאכול, בירושלמי (פסחים פ"י הלכה א), דכל האוכל מצה בערב פסח, כאלו בא על

פוֹרֵד

יקח כזית מהמצה השלישית וכזית מרור, וכורכן ואוכלן ביחד,
[למקצת דעות בהסיבת שמאלן], ואומר:

זָכֹר לְמִקְדָּשׁ בְּהַלֵּל. בֵּן עֲשָׂה הַלֵּל בְּזִמְן שְׁפִית הַמִּקְדָּשׁ
תָּיִת קַיָּם. הָיָה פּוֹרֵד פֶּסַח מִצָּה וּמְרוֹר וְאוֹכֵל
בְּיַחַד. לְקַיָּם מָה שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ט, יא) עַל מִצּוֹת
וּמְרוֹרִים יֹאכְלוּהוּ:

בגימטריא קפ"א. וזה עבודתנו להיות בגלות, ולקחת המרירות בלי הקפ"א, ועי"ז לא נבא לידי שכחת התורה ע"י מרירות הגלות, והאדם יזכור תפקידו בעולמו, וזכרון התורה.

וזהו הכונה כמה שטובלים את המרור בחרוסת לבטל הקפ"א, כי מרור הרי מרמו על גלות, היינו לבטל השפעת הקפ"א בגלות, שנוכל לחיות בגלות אבל מבלי לטמאות הג' איברים אלו שעולים

והעבודה הוא לתקן מה שפגמנו בחסד שבחסד היינו מה שבעטנו ביסורים ולא הכרנו כח הבורא ית' הטמון בהם, ולא נתקרבנו ע"י היסורים יותר לשמו ית'. וזה הוא העבודה אחר יציאה מהגלות, לתקן החסרון שהי' בעת הגלות. וזה ענין אכילת מרור לתקן המרור, היינו אחר המצה, אחר הגאולה, להכיר טובת המרור ולתקנו.

שמעתי שהספירה של ליל ב' דפסח - חסד שבחסד בגימטריא מרור, דהיינו שעלינו להכיר שהכל הוא באמת חסדי השי"ת. חסד שבחסד היינו הפנימיות שבחסד, חסד גלוי זה רחמים, אבל יסורים ומרור הם חסד טמון, פנימיות החסד, אשרי הגבר אשר תיסרנו י-ה (תהלים צד, יב), עולם דאחסיא כידוע מספה"ק (לקוטי אמרים תניא פכ"ו).

19

כּוֹרֵךְ

נוטלים כזית מהמצה התחתונה וכזית מרור, וכורכם יחד וטובלים בחרוסת (מחבר סי' תע"ה ס"א) ויש נוהגים שלא לטובלו (רמ"א שם), ואומר:

זְכוֹר לְמִקְדָּשׁ כְּהִלֵּל: כֵּן עָשָׂה הַלֵּל בְּזִמְנֵי שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ
הָיָה קָיָם. הָיָה כּוֹרֵךְ (פְּסִיחַ) מִצָּה וּמְרוֹר וְאוֹכֵל בְּיַחַד, לְקָיָם
מֵה שֶׁנֶּאֱמַר: עַל־מִצּוֹת וּמְרוֹרִים יֹאכְלֶהוּ: (במדבר ט', י"א)

ואוכלים בהסיבת שמאל.

זְכוֹר לְמִקְדָּשׁ כְּהִלֵּל This is the famous "Hillel sandwich." This version restricts it to *matzah* and *maror*. These two foodstuffs are most prominent in the Seder, and they symbolize two opposites. *Matzah* is the symbol of freedom, and *maror* of pain and exile and suffering. Both together are the essential twin components of *Zekher le-Mikdash ke-Hillel*, of our historic Jewish national memory. Such memory oscillates between the two antonyms of freedom and exile. Jewish memory encompasses both of these poles which complement each other.

In an entirely different context, the two reappear not in the framework of a joyous banquet, but in the fatal confrontation of Israel with Amalek — the wild, untamed, and murderous tribe, symbol of all that is evil and despicable. And, just as in the tension between *matzah* and *maror* there are two elements clashing with each other, so with regard to Amalek: "Timheh et zekher Amalek, you shall erase the memory of Amalek," and "lo tishkah, you shall not forget" (Deuteronomy 25:19). When we confront naked evil in all its ugliness, the Torah demands of us two different but related reactions: *remembering* and *not forgetting*. "Remembering" consists of conjuring up discreet events or attitudes, scenes that punctuate your life at certain set times. "Not forgetting" is not characterized by specific acts, whether physical or psychological, but by that which endures through all seasons, insinuates itself into every crevice of your memory and becomes part of your very being. While "remembering" is called into action at certain set times, such as Purim or *Taanit Esther*, and when prodded is proclaimed with gusto, "not-forgetting" becomes an integral part of your psychic and spiritual reality, often residing just below the level of your consciousness, and springing into readiness to protest at the first sign of Amalekite cruelty; and holds for all times and not merely at previously designated occasions.

Hence, an interesting relationship: *matzah* is an episodic event or series of events, as is the commandment "Remember what Amalek did unto you," while *maror* is parallel to "you shall not forget" — a constant and uninterrupted awareness of the Amalek-Nazi axis and the consuming bitterness of their

KOREKH

A *ka-zayit* of the third *matzah* and a *ka-zayit* of the *maror*, which is dipped in *haroset*, are combined like a sandwich. Some do not dip it in the *haroset*.

In remembrance of the Temple, according to Hillel. Thus did Hillel do at the time of the Temple: He would combine the Passover lamb, *matzah* and *maror* and eat them together, as it said: "They shall eat it with *matzah* and bitter herbs."

Eat the *korekh* while reclining on the left.

victims, and, ultimately, a Holocaust awareness that is not confined to Purim or Yom ha-Sho'ah but is sensitive to the murderous potential of anti-Semitism beyond a certain level of social or political venom.

היה כורך מצה ומרור ואוכל ביחד In this age of polarization it is important to point out the danger of "Too Much of a Good Thing." What I plead for is that in any moral or ethical problem — and life is full of them at every turn — we consider all values, both during and after the choice between competing values. Any one value, when taken to an extreme, can be corrupted. If we consider all positive values together, even if we must choose one over the other, there is less chance of debasing ourselves, our lives, or society.

We need a dialectic of virtues, a harmonization of competing goods. We need freedom and responsibility; peace and self-defense; love and morality; patience and toughness; discipline and independent thinking. Like Hillel, who would make a sandwich of *matzah* and the bitter herbs and eat them together, we must manage to combine two different *mitzvot*, one bland and the other bitter, and not overdo either one at the total expense of the other.

Jewish life today must reveal that idea of balance, of not overdoing things, of a Seder that comes to an end with the *afikoman*. Religious perfectionism is a good thing. It means insistence upon more Torah, more observance of commandments, more morality. But religious perfectionism overdone can lead to isolationism, the kind that characterizes too much of Orthodoxy today. This is too much of a good thing — and we are warned not to be too much of a *tzadik*. At the same time, tolerance and understanding and acceptance of those of different opinions are certainly virtuous. Without tolerance, society crumbles. But done to an extreme, these will lead to indifferentism, to deciding that it makes no difference what you believe, what you practice, what you want to do. This leads to the breakdown of Judaism. Instead, we must have a dialectic of various virtues, an equilibrium between them, not going too far in either direction.

SHULHAN OREKH

Eat a festive meal. Many have the custom to eat an egg with the meal.

The answer to the question is that even the Rabbis who disagreed with Hillel regarding the practical *halakhah* agreed to his fundamental understanding. They too, felt that the verse “they shall eat it [the *Pesah*] on unleavened bread and bitter herbs” implies that the *mazzah* and *maror* should be joined together. However, while Hillel understood that they must be physically wrapped together, the Rabbis believed that the mere fact that both foods came as accompaniments to the *korban Pesah* integrated them and fulfilled the obligation set forth in the verse. Thus, in the time of the Temple one could eat them separately, but today, when the *korban Pesah* no longer exists, the only way to associate and relate them to each other, as Rambam rules, is to physically wrap them together. Nonetheless, the *mazzah* and *maror* must also be eaten separately, because if they are eaten together, the *maror* (which nowadays is a rabbinic commandment) would nullify the *mazzah* (which is a biblical commandment).

(Reshima)

שְׁלַחן עֹרֵךְ While every meal on *yom tov* is either obligatory or a fulfillment of the *mizvah* of *simhat yom tov*, the meal on the night of the *Seder*, beyond the specific obligatory elements, such as *mazzah* and *maror*, constitutes its own particular fulfillment. Thus the Rishonim granted it an individual heading in the order of the *Seder*: *Shulhan Orekh*. On *Pesah* night, there is an obligation to exhibit oneself as an actual, personal beneficiary of the Exodus through overt displays of freedom, *herut* (*Hilkhot Hamez u-Mazzah* 7:6-7). This feeling is created not only by demonstrating the lack of restraints typical of a person in servitude, but also by participating in an active atmosphere of luxury, as typified by the obligation of *haseivah*. We are to demonstrate freedom and not simply relive it internally. If the emotion is too sedate, it is not an experience. The experience should be dynamic, explosive, hypnotic, breaking through the surface and impelling the person to act. “Therefore, when one eats that night he should eat and drink while he leans in the manner of a free person” (*Hilkhot Hamez u-Mazzah* 7:7). The entire meal, up to and including eating “all that one pleases,” joins with the other aspects of the *Seder* night in manifesting *herut* and becomes a vital part of the *mizvah* of the night. Accordingly, Rama writes (472:7) that ideally we should eat the whole meal in a position of *haseivah*.

This idea may also provide an additional reason for waiting until nighttime before saying *Kiddush* (*Orah Hayyim* 472:1). The *Kiddush* that is recited on the

2

צפון

בגמר הסעודה קודם חצות הלילה נוטלים כזית מהמצה שהצפין
לאפיקומן, ולכתחילה שני כזיתים, ואוכלים בהסיבת שמאל.

night of *Pesah* has two dimensions. The first is the fulfillment of the requirement to recite *Kiddush* prior to any obligatory Shabbat or *yom tov* meal. The second dimension is that the *Kiddush* of *Pesah* night is an inherent part of *sipur Yeziat Mizrayim*. *Kiddush* serves as part of the expression of *herut* that the meal accomplishes. It must be recited in the place where the meal is occurring; as implied by Taz, this can be understood not only as the physical place, but also as the chronological place. Thus, just as the meal is an expression of the Exodus and therefore must take place during the actual night of *Pesah*, so, too, is *Kiddush* subject to the same limitation. Further, in describing the obligation of remembering the Exodus, Rambam (*Hilkhot Hamez u-Mazzah* 7:1) explicitly links this *mizvah* to that of remembering Shabbat. The link between the two is *Kiddush*; just as *Kiddush* is the core fulfillment of the *mizvah* to remember Shabbat, on *Pesah* night, it becomes integrated into the *mizvah* of remembering the Exodus.

By extension, any act associated with the meal transcends its usual classification and becomes an event of the *Seder* with its own title. The blessing recited on the *mazzah* is not treated simply as a *birkat ha-nehenin* but rather as a *birkat ha-mizvah* with its own heading: "Mozi Mazzah." Likewise, *Birkat ha-Mazon* is not merely that of a typical meal, but is highlighted as "Barekh." Indeed, this can explain the Rif's view that it is permitted to recite the *bore peri ha-adamah* on *karpas* on behalf of another person even if one has already recited the *berakhah* himself. One can recite a *birkat ha-nehenin* on behalf of another person only if one will also be eating and thus requires the *berakhah* personally. However, one can recite a *birkat ha-mizvah* on behalf of another even if one has already fulfilled the obligation. All of the eating on the *Seder* night, and all of the associated activities, attain a special *mizvah* status on that occasion.

(Reshimot)

צפון Rashi (*Pesahim* 119b) sees the *afikoman* as the core fulfillment of the *mizvah* of *mazzah*. The fact that the *berakhah* over the *mazzah* is not recited on that portion is only a consequence of the fact that the *berakhah* was recited earlier on the initial eating of the *mazzah*. Rosh (*Pesahim* 10:34), however, sees the *afikoman* as representing the *korban Pesah*; the actual *mizvah* of *mazzah* is fulfilled with the initial eating of *mazzah* earlier in the evening.

There is a contradiction in the rulings of Rambam that may reflect an inherent dichotomy within *afikoman*. Rambam rules that *karpas*, *mazzah*,

שילוח עזרה

We eat the Yom Tov meal with great joy. Be sure to leave some room in order to properly perform the mitzvah of Afikoman. One should speak words of Torah at the table, preferably about the story of Pesach.

צפון

We take out the Afikoman — the larger half of the middle matzah which was hidden away at the start of the Seder. The leader takes two kezaysim from this matzah, and gives a similar-sized portion to the others at the table, from the matzah that had been hidden or from other matzos. The Afikoman must be eaten while reclining and without interruption, before half the night has passed. We do not eat after the Afikoman.

Some say:

זְכֹר לְקִרְבָּן פֶּסַח הַנֶּאֱכָל עַל הַשׁוֹבֵעַ.

כלבת אש

צפון

Fear of Failure

What do we learn from the Afikoman's return after it went missing for most of the Seder?

Those who grow up without proper guidance believe there is nothing worse than failure. They learn that it's better not to start any project, spiritual or physical, which has even a small chance of failure.

We were not born with such fear. As children, we simply tried new things without regard to whether we would succeed or not. But at some point, we were shamed into being afraid to try new things, unless we knew there was virtually no risk of failure. Perhaps it was a father's scowl

24

SHULCHAN ORECH

The Seder Meal

We eat the Yom Tov meal with great joy. Be sure to leave some room in order to properly perform the mitzvah of Afikoman. One should speak words of Torah at the table, preferably about the story of Pesach.

TZAFUN

Eating the Afikoman

We take out the Afikoman — the larger half of the middle matzah which was hidden away at the start of the Seder. The leader takes two kezaysim from this matzah, and gives a similar-sized portion to the others at the table, from the matzah that had been hidden or from other matzos. The Afikoman must be eaten while reclining and without interruption, before half the night has passed. We do not eat after the Afikoman.

Some say:

In remembrance of the Pesach offering, which had to be eaten in a situation of satiety.

בלכת אש

as we tried something, a teacher's judging look, or the taunts of our friends when we made a mistake in front of them. This fearful attitude sucks the joy out of life and saps us of our ability to accomplish what we're capable of.

To help me become healthier, I work with a trainer twice each week. He uses an approach to exercise that incorporates games and an element of fun into the workout. It involves tennis balls, juggling, and a wide variety of other surprising equipment.

I learn so much from my trainer. One time, after I juggled three balls, he told me to try it with four, but I immediately countered, "No, I can't do that." He looked at me for a moment and then said, "Children don't respond that way. Why are you less capable than a child of trying

25

בִּרְךָ

The third cup is poured.

Some say the following before reciting Birkas HaMazon:

הֲרִינִי מוֹכֵן וּמְזוּמָן לְקִיּוּם מִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁל בְּרַכַּת הַמִּזוֹן שֶׁנֶּאֱמַר וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ
וּבְרַכַּת אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ הַטְּבֵה אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ לְשֵׁם יְחִוּד
קוֹדֵשׁ בְּרִיךְ הוּא וְשָׁבִינְתִּיהָ עַל יָדֵי הַהוּא טָמִיר וְנִעְלַם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל וְיִהְיֶה
נוֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנֵנָה עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנֵנָה.

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת, בְּשׁוֹב יִי אֶת שִׁיבַת צִיּוֹן הֵינּוּ בְּחַלְמִים. אִזּוּ יִמְלֵא
שְׁחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה, אִזּוּ יֵאמְרוּ בְּגוֹיִם הַגְּדִיל יִי לַעֲשׂוֹת
עִם אֱלֹהֵי. הַגְּדִיל יִי לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ, הֵינּוּ שְׂמֵחִים. שׁוֹבָה יִי אֶת
שְׁבִיתֵנוּ כְּאֶפְיָקִים בְּנִגְבִי. הַזְרְעִים בְּדַמְעָה בְּרִנָּה יִקְצְרוּ. הַלֹּחֵד יִלְךְ
וּבִכָּה נִשְׂא מִשְׁךְ הַזֶּרַע, בֹּא יִבֵּא בְּרִנָּה, נִשְׂא אֶלְמָתָיו:

*If three males, at least of bar mitzvah age, have eaten together, they
begin here. (If there were ten, they say what is in parentheses.)*

While saying the Grace after Meals, some hold the cup of wine in their right hand.

רְבוּתֵי נְבֻרָה.

יְהִי שֵׁם יְיָ מְבָרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם.

בלכת אש

something new? Are you afraid of dropping the balls? Let's say you do. Who cares? Just go." The experience reminded me of the ways I'd lost that "just go" approach to life's challenges and opportunities.

I was talking with an older gentleman who told me he doesn't learn Gemara. I asked him, "Why don't you try it?" and he answered, "I tried it, but I'm not good at it." After some prodding to learn when exactly this happened, I found out his failure had occurred sixty years earlier. He missed out on the deliciousness of Gemara learning for decades because of bad experiences in his youth!

The freedom from overblown concern over predicting every success

BARECH Grace after Meals

The third cup is poured.

While saying the Grace after Meals, some hold the cup of wine in their right hand.

A Song of Ascents. When Hashem brought back those returning to Zion, we were as if we had been dreaming. Then our mouths will be filled with laughter, and our tongues with joyous song. Then the nations will say, "Hashem has done great things for these." Hashem, indeed, has done great things for us, and we have been happy. Bring us back, Hashem, our captives, like flooded streams in the Negev. They who sow in tears shall reap in song. He who weeps as he goes, carrying a bag of seed, will return with joy, carrying its sheaves.

If three males, at least of bar mitzvah age, have eaten together, they begin here. (If there were ten, they say what is in parentheses.)

Gentlemen, let us say the blessings!

May the Name of the Eternal be blessed from now and forevermore.

בלבת אש

or failure enables us to have courage, to try new things, and to achieve much greater things, even though we will fail sometimes (or many times). We learn that failing sometimes is not so bad and the new things we accomplish give us so much satisfaction, joy, and pleasure, returning childlike joy and the spirit of experimentation and discovery to us.

This is why we observe a custom in which the children bring the *Afikoman*, the larger piece of matzah that remained hidden for most of the Seder, to the table. By their example, they bring our lost potential for greatness back to us — those adults who still hold out hope of leaving the limitations of Egypt. They teach us that if we truly want to leave our exile, both personal and national, we must try and try and try, completely without regard to whether particular attempts will succeed or fail.

ברך

The third cup is poured and *Bircas HaMazon* (Grace After Meals) is recited. According to some customs, the Cup of Elijah is poured at this point.

תהלים קכו

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת, בְּשׁוּב יְהוָה אֶת שִׁיבַת צִיּוֹן, הֵיִינוּ
כְּחֻלְמִים. אִזּוּ יִמְלֵא שְׁחֹק פִּינוּ
וְלִשׁוֹנֵנוּ רִנָּה, אִזּוּ יֵאמְרוּ בַגּוֹיִם, הֲגִדִיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת
עִם אֱלֹהֵי. הֲגִדִיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ, הֵיִינוּ שְׂמֵחִים.
שׁוֹבָה יְהוָה אֶת שְׁבִיתָנוּ, כַּאֲפִיקִים בְּנֶגֶב. הַזֹּרְעִים
בְּדַמְעָה בְּרִנָּה יִקְצְרוּ. הַלֹּוֹךְ יֵלֵךְ וּבְכֵה נִשְׂא מִשֶּׁךְ
הַזֹּרֵעַ, בֹּא יָבֵא בְרִנָּה, נִשְׂא אֶלְמֹתָיו.

תְּהִלַּת יְהוָה יִדְבַר פִּי, וַיְבָרֵךְ כָּל בֶּשֶׂר שֵׁם קִדְשׁוֹ
לְעוֹלָם וָעֶד.¹ וַאֲנַחְנוּ נִבְרַךְ יְהוָה, מֵעַתָּה וְעַד
עוֹלָם, הַלְלוּיָהּ.² הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם
חִסְדּוֹ.³ מִי יִמְלֵל גְּבוּרוֹת יְהוָה, יִשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלָּתוֹ.⁴

(1) Psalms 145:21. (2) 115:18. (3) 118:1. (4) 106:2.

בְּשׁוּב יְהוָה אֶת שִׁיבַת צִיּוֹן — *When HASHEM will return the capti-
vity of Zion*

We chant the 126th Chapter of *Psalms* prior to the Blessing After the Meal, and the very first sentence of this psalm confirms the message of the *afikoman*. "When Hashem will return the captivity of Zion, we will be like dreamers." During a dream one may have frightening experiences, which upon awaking prove to have been only illusions. So it will be with the ultimate Redemption, when our salvation will be so great that the centuries of suffering in the diaspora will appear to have been as a dream.

הַזֹּרְעִים בְּדַמְעָה בְּרִנָּה יִקְצְרוּ — *Those who tearfully sow will reap
in glad song*

A person who has never been exposed to any phase of the agricultural cycle and observes a farmer sowing his grain may say, "How foolish that man is. He is taking perfectly good grain and burying it in the ground." Not being

BARECH

The third cup is poured and *Bircas HaMazon* (Grace After Meals) is recited. According to some customs, the Cup of Elijah is poured at this point.

Psalm 126

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת A song of ascents. When HASHEM will return the captivity of Zion, we will be like dreamers. Then our mouth will be filled with laughter and our tongue with glad song. Then they will declare among the nations, "HASHEM has done greatly with these." HASHEM has done greatly with us, we were gladdened. O HASHEM — return our captivity like springs in the desert. Those who tearfully sow will reap in glad song. He who bears the measure of seeds walks along weeping, but will return in exultation, a bearer of his sheaves.

תְּהִלָּתְךָ May my mouth declare the praise of HASHEM and may all flesh bless His Holy Name forever.¹ We will bless HASHEM from this time and forever, Halleluyah!² Give thanks to God for He is good, His kindness endures forever.³ Who can express the mighty acts of HASHEM? Who can declare all His praise?⁴

aware of the process of planting, whereby each seed sprouts a whole stalk of grain, the observer views the farmer's actions as destructive.

One woman who recovered from years of excessive addictive behavior related her years of deterioration as a result of substance abuse. One listener asked, "How did you cope with all the losses you sustained during that period?"

The woman responded, "Very poorly. When I lost my job, I thought the world had come to an end for me. When my marriage broke up, I was angry at God. 'Why are You doing this to me? What did I ever do to You?'

"After seven years, I can look back and see that God was taking away those things that I lacked the good sense to give up on my own. I have now received my master's degree, which I never would have achieved had I stayed in the menial job. My marriage was detrimental but I did not know that. I am now happily married to a wonderful man."

There are times when we shed tears over very distressing happenings.

זימון

If three or more males, aged thirteen or older, participate in a meal, the leader is appointed to formally invite the others to join him in the recitation of Bircas HaMazon. Following is the "Zimun," or formal invitation.

רבותי נברך. - Leader

יהי שם יהוה מברך מעתה ועד עולם.¹ - Others

If ten men join in the zimun the words in parentheses are added.

יהי שם יהוה מברך מעתה ועד עולם.¹ - Leader

ברשות מננו ונרננו ונברכי (אלהינו) שאכלנו משלו.

ברוך (אלהינו) שאכלנו משלו ובטובו חיינו. - Others

ברוך (אלהינו) שאכלנו משלו ובטובו חיינו. - Leader

(ברוך הוא וברוך שמו.)

ברכת הון

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, הון

את העולם כלו, בטובו, בָּחַן בְּחָסֵד

ובְּרַחֲמִים, הוא נתן לָחֵם לְכֹל בָּשָׂר, כִּי לְעוֹלָם

חֲסִדוֹ.² ובטובו הגדול, תמיד לא חסר לנו,

(1) Psalms 113:2. (2) 136:25.

Much like the seeds that are planted in the ground, and like the "losses" of the woman in the above account, our unpleasant happenings may be precursors to truly felicitous events.

When the ultimate Redemption comes about, we will rejoice and we will understand why the suffering was necessary. This faith should strengthen us and enable us to withstand adversity.

§ The Painful Investment

One of the elder citizens of Kouno falsely accused the great Rabbi Yitzchak Elchonon of having caused an economic crisis in town, and as a result, became his bitter enemy. One time, both were present at a local celebration, and when Rabbi Yitzchak Elchonon saw that the man was avoiding him, he went over to greet him. The man was taken aback by the Rabbi's self-effacement, going out of his way to acknowledge him publicly even though he had become his adversary. The Rabbi's

ZIMUN/INVITATION

If three or more males, aged thirteen or older, participate in a meal, the leader is appointed to formally invite the others to join him in the recitation of Bressa HaMazon. Following is the "Zimun," or formal invitation.

Leader - Gentlemen, let us bless.

Others - Blessed be the Name of HASHEM from this time and forever!

If ten men join in the zimun the words in brackets are added.

Leader - Blessed be the Name of HASHEM from this time and forever!

With the permission of the distinguished people present, let us bless [our God,] He of Whose we have eaten.

Others - Blessed is [our God,] He of Whose we have eaten and Whose goodness we live.

Leader - Blessed is [our God,] He of Whose we have eaten and Whose goodness we live.

[Blessed is He and Blessed is His Name.]

FIRST BLESSING: FOR THE NOURISHMENT

קְרוּךְ Blessed are You, HASHEM, our God, King of the Universe, Who nourishes the entire world, in His goodness — with grace, with kindness, and with mercy. He gives nourishment to all flesh, for His kindness is eternal.² And through His great goodness, we have never lacked,

friends were outraged that he had humbled himself before so vile a person, who had unjustly behaved toward him with chutzpah.

Some time later, a committee from a nearby village consulted Rabbi Yitzchak Elchonon. Because of an anti-Semitic false charge, the Jewish community was under threat of expulsion. Rabbi Yitzchak Elchonon tried to intercede with the authorities, but all his efforts were in vain. He then learned that this elder citizen had some contacts with influential officials, and appealed to him to intercede on behalf of the Jewish community. The man honored the Rabbi's request, and the expulsion decree was revoked.

Rabbi Yitzchak Elchonon then said to his friends, "Suppose that I had done as you had wished, and had allowed a hostile relationship to persist. Whence would the community be saved? I made the investment of setting aside the indignities I had suffered, and the result was that Hashem designated him as the catalyst for the salvation of the Jewish community. Is this not what the Psalmist says, 'Those who sow in tears will reap with joy'? We sometimes must make a painful investment for the good that it will bring in the future."

מֶרְחָם: שׁוֹמֵר פְּתָאִים יִי. דְּלוֹתֵי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ:

אמרי שפר

מֶרְחָם". ומה גם שאנו מתפללים וצועקים לאלוהינו, והוא "מֶרְחָם" לשמוע את בקשת האדם.

"שומר פתאים ה'". אין לפרש מלשון 'פתי' ⁴¹ דאם כן 'פתיים' מיבעיך ⁴² אלא הוא מלשון 'פתאום' ⁴³, פירוש, ברגע האחרון שנדרש לשמירה מאיזה נזק ⁴⁴ הקב"ה משמרו, ואינו צריך להקדים את השמירה לפני אותו רגע, כמו בשר-ודם השומר איזה תינוק מן המים וכדומה - הרי מרחיק את התינוק מן הדבר המזיק ככל שאפשר ואינו מניחו שיגיע לרגע ⁴⁵ - שאפשר שיוזק, משום דבשר-ודם אין בכוחו להציל ברגע האחרון, אבל הקב"ה "שומר פתאים", ומשום הכי הוא מניח את המזיק לעשות כמו שלבו חפץ וברגע האחרון יהפכנו על פניו, וכמו שהיה בפרעה ומצרים שרדפו אחרי ישראל, ובהמן עם מרדכי, וכן הרבה.

וזהו דכתיב בתהלות (תהלים קכא, ג-ד): "אל יתן למוט רגליך אל ינום שומרך, הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל", פירוש, הבטיח את הצדיק שלא יפול לבבו כשרואה שהקב"ה מניחו ביד רודפו והוא עושה מה שלבו חפץ, דמכל מקום יהיה בטוח שלא יתן למוט רגליו - כי "שבע יפול צדיק וקם" (משלי כד, טז). ונתן טעם על שאינו מתנהג כבשר-ודם השומר מן המזיק ⁴⁶? משום "אל ינום שומרך" - בשר-ודם בא לידי תנומה, ואולי ברגע האחרון ינום ויסיח דעתו, ושוב אין בידו להעביר את מה שכבר נעשה ⁴⁷. אבל הקב"ה "לא ינום", וברגע האחרון הרי הוא מצילו. ופירוש עוד: "הנה לא ינום" - הקב"ה אין לו תנומה והיסח דעת חס ושלום כרגע, "ולא יישן שומר ישראל" - דבשר-ודם השומר את התינוק מוזהר שלא ינום, אבל בעל כרחו מוכרח הוא לישון איזה שעות, ואז הוא מוסר שמירתו לאחר, אבל הקב"ה "לא יישן שומר ישראל" - הוא בעצמו שומר תמיד ואין לו תנומה כרגע.

כל זה אמר המשורר כאן, דהקב"ה הוא "שומר פתאים", ועל כן בוטח אני בה' כי יחלצני מ"חבלי מות" אשר "אפפוני" ⁴⁸.

"דלותי ולי יהושיע". כבר פירשו חז"ל במסכת ראש-השנה (יז, א) לענין גיהינום - 'אף על פי שדלה אני מן המצוות לי נאה להושיע' ⁴⁹. והיינו כביאורנו דקאי על

המתעדים וכנ"ל. ⁴¹ וכפי שפירשו כאן כל המפרשים. ח"ל הימצות דוד: הלא אתה ה' שומר פתאים עם שאין בהם דעת לשמור את עצמם. ⁴² יש לציין, שהר"ק כבר עמד על בעיה זו, וכדי ליישבה כתב, ח"ל: 'פתאים' - האליף נחה, והי"ד נעה, בחיריק תחתיה. ⁴³ וכן כתב ה'רוקח' כאן - עיין שם. ⁴⁴ כאשר מיד לאחר מכן - אם לא יעשה שום דבר בענין - יוזק האדם, הרי שברגע זה... ⁴⁵ כלומר, שיוקרב אל הדבר המזיק אפילו המתעדים וכנ"ל. ⁴⁶ שאינו מניחו ליפול ביד המזיק כלל. ⁴⁷ ועל כן הוא אינו יכול להרשות לעצמו להמתין לרגע האחרון. ⁴⁸ כלומר, אפילו לאחר שכבר "אפפוני חבלי מות" - שכבר תכפו עלי הצרות עד למעלה ראש, מכל מקום הריני בוטח בה' שיצילני - שהרי בידו להצילני ברגע האחרון, וכך היא דרכו תמיד כפי שנתבאר. ⁴⁹ ח"ל הגמרא: תניא, בית שמאי אומרים, שלוש כתות הן ליום הדין (הגדול): אחת של צדיקים גמורים, ואחת של

נִרְצָה

חֲסַל סְדוּר פֶּסַח כְּהִלְכָתוֹ, כְּכֹל מִשְׁפָּטוֹ וְחֻקָּתוֹ.
כְּאֲשֶׁר זָכִינוּ לְסִדֵּר אוֹתוֹ, בֵּן נִזְכָּה לְעִשׂוֹתוֹ.
זָךְ שׁוֹכֵן מְעוֹנָה, קוֹמֵם קֹהֵל עֲדַת מִי מְנָה.
קָרֵב נֶהֱלַל נְטֵעֵי כִנָּה, פְּדוּיִם לְצִיּוֹן בְּרִנָּה.

לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלַיִם:

Next year in Jerusalem

לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלַיִם

The universal significance of Israel's return to the land of the fathers we see in the fact that it has taken place after the Holocaust, i.e., in this hour of universal spiritual exhaustion and universal need for a spiritual rebirth of man. The restoration of Jewish sovereignty in Zion is not a goal in itself. What could be the political significance of a little Jewish

NIRTZAH

The Seder is now completed in accordance with all of its laws, its ordinances and statutes. Just as we were found worthy to perform it, so may we be worthy to do so in the future. O pure one, who dwells on high, raise up the congregation that is without number. Soon may you guide the off shoots of Your plants to Zion, redeemed, with song.

NEXT YEAR IN JERUSALEM!

state in the world of today! Political sovereignty is only the framework within which this remarkable people of history may lead its life according to its own vision and create a culture whose essential resources can only be of the spirit. That the relevance of that creation for mankind need not be proportionate to the political and material size of Israel has been sufficiently proven by the past history of the Jewish world.

Faith After the Holocaust, page 143

34

